



Jelenov
žleb



Vsebina

Lado Ambrožič Novljan: Jelenov žleb, str. 3.

Vida Brest: Boj v Jelenovem žlebu, str. 37.

ZZB NOV Ribnica: Ogenjca, str. 41.

ZZB NOV Ribnica: Spominska obeležja na območju krajevnne organizacije ZB Ribnica, str. 42.

Spomeniki delavskega revolucionarnega gibanja in narodnoosvobodilnega boja na Slovenskem.

33. zvezek.

Jelenov žleb

Mala Bela stena, prizorišče boja 2. bataljona Gubčeve brigade z Italijani v Jelenovem žlebu. Fotografiral januarja 1983 Zoran Vo-grinčič.



Na naslovni strani slika inž. arh. Borisa Kobeta Jelenov žleb. Iz cikla 123 slik Po poteh Gubčeve brigade.

»Spreдай, na čelu kolone, smo nenadoma zaslišali rafal... Naslednji hip že tudi povelja naših komandantov. Za ovinkom so bili Italijani, prav tako presenečeni kot mi. Nemudoma je bilo treba zavzeti položaje ob cesti in nad njo. Sovražni vojski v nobenem primeru nismo smeli dovoliti, da se položajev dokoplje pred nami... In ko smo že tolkli po njej, je iz sredine kolone, ki je ostala za nami, mimo naših položajev prihrumel bataljon Gubčeve brigade in se zapodil v hrib nad cesto... V tistem trenutku je bilo že vsem jasno, tudi Italijanom, da je treba vrh pod Malo Belo steno osvojiti pred nasprotnikom; tu bo odločeno, kdo se bo moral umakniti in kdo si bo priboril odločilno prednost... Ko je bil greben zavzet in s tem polobroč z naše strani nekako sklenjen, se je v tisti divjini razleglo strahovito pokanje. In vpitje. Imeli smo izredno skromne rezerve streliva, nekateri komajda za pest nabojev, pa smo tedaj sovražnikovo paniko razburkali tudi z vpitjem. Italijani so v plazu brezglavo bežali navzdol, proti cesti; naenkrat je bila tam nepopisna gneča, skakali so s poti na vse strani, tudi v globo-

ko brezno, kak meter pod cesto. Veliko jih je obležalo, še preden so spoznali, da so se znašli v najgostejšem metežu partizanskih krogel... Cesta je bila pokrita s pobitimi sovražnikovimi vojaki, kamor si pogledal, vse zeleno. Sonce jih je osvetljevalo, njihove panične obraze...

Drug za drugim so prihajali partizanski borci, pobirali puške in drugo orožje, ki nam ga je tako zelo primanjkovalo. Kmalu je bil tam velikanski kup pušk in drugič reči, ki jih sprva niti šteli nismo... In ko se je vse skupaj za silo umirilo, smo pomislili tudi na hrano. Pregledovali smo italijanske nahrbtnike in torbice, da bi našli kaj užitnega. Spomnim se, kako sem še z okrvavljenimi rokami — potem ko sem enemu naših ranjencev previla nogo — iz nekega nahrbtnika potegnila prepečenec in nekakšno konzervo in smo si potem tisto delili...

In vse nas je prevevalo nepopisno navdušenje ob veliki zmagi; takrat smo se zavedli, da so po vseh tistih mesecih napora naše brigade dosegle vrhunec prav v tej bitki.

Če je k tejle zgoščenih pripovedi o bitki pri Jelenovem žlebu, kot jo je videla in doživljala borka prvega bataljona Can-

karjeve brigade Ančka Pakiž, potreben kakršenkoli dodatek, je to gotovo predvsem opis ne navadnih okoliščin, ki so 26. marca 1943 obe vojski pripegljale skupaj. Tem moramo posvetiti pozornost, domala tolikšno kot znameniti bitki sami.

ŠTIRJE MESECI PARTIZANSKE OFENZIVE POZIMI 1942/43

Spopad pod Malo Belo steno nad Ribnico je bil zaključno dejanje štirimesečne partizanske ofenzive v zimskih mesecih 1942/43. Da bi narodnoosvobodilna vojska Slovenije »poravnala škodo«, ki jo je povzročila velika italijanska ofenziva na ozemlju tako imenovane Ljubljanske pokrajine poleti in jeseni 1942, zlasti da bi spet pridobila zaupanje prebivalstva, so prve štiri slovenske brigade — Tomšičeva, Šerčerjeva, Gubčeva in Cankarjeva — ob občasni pomoči dveh hrvatskih brigad — 26. novembra 1942 začele ofenzivno operacijo, ki je trajala natanko štiri mesece in se je končala z izrednimi bojnimi uspehi.

Najprej je 13. hrvatska proletarska brigada skupaj s Cankarjevo brigado likvidirala belogardistično-italijansko posto-

janko na Suhorju (v akciji jo je varovala Gubčeva). Tomšičeva pa je ponoči na 12. december 1942 docela uničila belogardistično postojanko in posadko v Ajdovcu. Po tem uspehu so Gubčeva, Tomšičeva in Cankarjeva brigada nadaljevale operacije med tedanjo nemško-italijansko obmejno linijo in novomeško železnico na Dolenjskem. Prodrle so do Police pri Grosupljem ter zavzele nekatere belogardistične postojanke in napadale italijanske. V začetku 1943 so odšle na Hrvatsko napadat sovražne postojan-

ke in železnico Karlovac — Zagreb, skupaj z dvema hrvatskima brigadama. Vse te akcije so bile zelo uspešne. Nato so se brigade vrnile čez Gorjance v Slovenijo ter začele v noči na 19. marec 1943 boj z belogardistično postojanko v samostanu Pleterje. Cankarjevi brigadi je v napadu pomagala 13. hrvatska proletarska brigada. V utrjenem samostanu se je bilo težko bojevati. Vendar so le tanki 20. marca 1943 rešili belogardiste pred uničenjem. Ko so nato brigade 4. marca neuspešno napadle Metliko, so se preselile



Borci 1. čete 1. bataljona Tomšičeve brigade v Jelenovem žlebu jeseni 1942.

čez Krko na področje Šmarjete. Od tod so krenile v napad na belogardistične postojanke in na italijansko vojsko v Suhi krajini. Trem omenjenim brigadam se je pridružila še Šerčerjeva; bojevale so trdovratne, a zmagovite boje. Zlasti italijanske bataljone, ki so pomagali belogardističnim postojankam, so zadele hude izgube. 21. marca so vse štiri brigade začele zapuščati Suho krajino, pred Ribnico pa so le še izzvale bitko z Italijani.

V vsej tej partizanski protiofenzivi od 26. novembra 1942 do 26. marca 1943 je operativna skupina slovenskih in hrvatskih brigad ubila 537 sovražnih vojakov, ranila 608, ujela pa 316. Zaplenila je 6 težkih minometov, 9 lahkih, 26 težkih mitraljezov in 49 puškomitraljezov, 13 brzostrelk in 843 pušk. To je bil za partizane bogat plen! Zadoščal je za oborožitev poldruge partizanske brigade! Partizanske brigade so zavzele močno branjene in utrjene postojanke, kot so bile Suhor, Ajdovec, Dob, Primskovo, Pleterje in še nekatere na Hrvaškem. V velikih bitkah, na pr. pri Bukovici v začetku februarja 1943, so prizadejale sovražniku težke izgube.

Predzadnji dan štirimesečne partizanske protiofenzive, 25. marca 1943, so brigade dosegle proti Italijanom še eno zmago, pri Ribnici, vse pa je kazalo, da se bosta vojski v odločilnem spopadu udarili naslednjega dne, a končnega uspeha so se nadejali oboji...

Italijanski poveljnik Leonardo Siliato porazu pred Ribnico ni pripisoval posebno velikega pomena, zlasti še, ker se je zavedal, da vzroki neuspeha njegovih čet tičijo tudi v nezadostni številčni premoči glede na nasprotnika. Toda stvari se bodo skoraj gotovo temeljito spremenile; jamstvo za to sta dva močna bataljona po 500 mož, ki ju je bil že 25. marca poslal v zaledje partizanskega bojnega razporeda — na Veliko goro, kjer sta zavzela položaje pri Jelenovem žlebu in pri Lenčku. Siliatov načrt je bil v tem, da bi s petimi bataljoni, ob sodelovanju oklepnih vozil in topništva, pognal partizanske enote od Ribnice naravnost pred mitraljeze bataljonov, ki sta čakala v zasedi na Veliki gori. Zamisel italijanskega poveljnika je obetala, ker je njegova vojska štela kar 3.162 dobro oboroženih mož in 146 ofi-

cirjev, razmeroma velike izgleda za zmago.

Medtem ko je italijanski štab razporejal svoje adute, tudi poveljstvo partizanske skupine ni držalo križem rok. Na sestanku odgovornih komandantov in politkomisarjev brigad se je bojeviti poveljnik Dolenjske operativne cone Milovan Šaranović ogreval za nadaljevanje boja pred Ribnico, drugi pa so imeli k takšnemu načrtu utemeljene pomisleke, zlasti zavoljo pomanjkanja streliva, utrujenosti čet in zelo slabe preskrbe. Borcem pa je bil nujno potreben počitek. Toda preden je Šaranović izdal ukaz o odhodu iz Ribniške doline, se je hotel prepričati še o nečem. Poklical je znanega aktivista ribniškovelikolaškega okrožja OF in partijskega komiteja Matijo Maležiča in mu naročil, da mu prikskrbi dva zanesljiva človeka, sposobna, da se prebijeta skozi italijanske linije, in pri naših terenskih obveščevalcih dobijo najnovejše podatke o vojaških razmerah v Ribnici. Aktivista, domačina Franc Malešič Kostja in Franc Marolt Dane, sta se najprej oglasila pri Tomšičevi brigadi v Danah, kjer sta dobila potrebna navodila za najzanesljivejšo pot do Gorenje

vasi. Tam sta morala poiskati Ivana Ilca, monterja telefonskih linij ribniške pošte in našega obveščevalca, ki ga pa Italijani tisti večer niso pustili domov, saj so tedaj sploh preprečili vsakršen promet z Ribnico. Toda Ilc si je bil svoj čas na lastno pest od doma do pošte napeljal improvizirano telefonsko linijo, priključeno na naveden poljski telefon. Žena je moža na pošti poklicala in mu naravnost povedala, da sta pri njej Kostja in Dane, nakar je slušalko izročila Kostji. Ta je seveda vedel, da Ilc na drugi strani spričo prisotnosti Italijanov ne more odprto govoriti, pa ga je nadvse spretno spraševal, približno takole: »Ali je prišlo kaj okrepitev v Ribnico?« — »Da!« — »Ali en transport?« — »Ne!« — »Ali trije?« — »Da!«. In tako naprej, dokler aktivistoma ni bila vsa situacija jasna. Telefonski pogovor se je končal okrog osme ure zvečer, približno ob desetih pa sta se vrnila v štab, kjer sta komandantu Šaranoviću poročala, kako so se Italijani tisti dan okrepili z novo vojsko in s težkim orožjem, da očitno name ravajo naslednji dan udariti z vseh strani in z vsemi sredstvi... Poveljstvo Dolenjske

operativne cone se je zdaj toliko lažje odločilo, da opusti nadaljnje boje v Ribniški dolini, in ukazalo odhod vojske čez Veliko goro proti Podpreski in Dragi.

BRIGADE NA POTI K JELENOVEM ŽLEBU

Partizanske brigade so 26. marca 1943 okrog druge ure po polnoči sestavile dve koloni. Prva, sestavljena iz Tomšičeve in Šercerjeve brigade, naj bi se vzpela naravnost po strmem bregu na planoto Velike gore in nato nadaljevala pot čez Jelenov žleb v Podpresko. Toda kolona se ni oblikovala tako, kot je bilo ukazano, ker se zaradi prekratkega časa in težav pri posredovanju povelj brigadi nista mogli pravočasno združiti. Tako sta vsaka po svoji poti ubrali isto smer. Tomšičeva se je pred pohodom celo toliko zamudila, da so njeni zaščitni deli zjutraj, 26. marca, še nekoliko popuškari z Italijani, ki so že navsezgodaj napadali. Vendar je brigada v izredno hitrem maršu dosegla Veliko goro in se približevala Jelenovemu žlebu.

Drugo kolono sta sestavili Cankarjeva in Gubčeva brigada. Pohod naj bi se bil razvijal po

Rudeževi poti, ki je edina peljala na Veliko goro. Spredaj je bila Cankarjeva brigada, pri Rakitnici se ji je pridružila še Gubčeva. Rudeževa pot je razmeroma zložna, pa so borci brez večjih težav prenašali tegebe nočnega marša, čeprav so bili za njimi težki dnevi bojev in pohodov. Ko so se odlepili od sovražnika, se je razpoloženje hudo popravilo; ob klepetu med borci so se zaslišale celo prve pesmi, ki se jim je pridružila kaj hitro tudi harmonika. Toda nekateri so opozarjali, da prevelika glasnost ne bo koristila, sovražnik bi se utegnil pojaviti tudi s te strani, o tem se je prejšnji dan med domačini, političnimi aktivisti, celo šušljalo, in sicer o neki veliki italijanski koloni, ki se je bila pomikala skozi gozdove Velike gore in so jo v resnici nekatere patrulje tudi videle, niso pa o tem pravočasno obvestile partizanskega štaba.

Po Rudeževi poti je nameravala kolona potovati le do drče, ki se od poti odcepi kmalu potem, ko cesta nedaleč od najvišje točke močno zavije proti severozahodu. Drča je sprva hudo strma, zatem pa se steka na pot, ki drži iz Grčaric proti Glažuti.

Na čelu kolone je hodila Can-karjeva brigada, ki je bila raz-porejena tako, da je bil spredaj prvi bataljon, sledila sta mu drugi in tretji; prva dva sta bila pripravljena in določena za morebiten boj, tretji je nosil ranjence. Podobno so bili raz-porejeni tudi bataljoni Gubče-ve brigade: ranjence je nosil prvi bataljon, drugi in tretji sta bila pripravljena, da pose-žeta v boj, hkrati pa sta bila odgovorna za varnost kolone s hrbtne strani. Vrsta se je spri-čo slabe vidljivosti razmeroma počasi premikala vkreber; bor-ci so bili še utrujeni, zaspani, lačni.

Ko so dosegli višino 900 me-trov, se je pot zasukala ostro proti severozahodu; od tu dalje jih iz Ribniške doline tudi po-dnevi ne bi bilo mogoče več opaziti, pot pa tudi ni tako str-ma kot prej. Tedaj je Šaranović po karti ugotovil, da so že pre-šli točko, kjer bi morali zaviti na levo proti Glažuti. Razjezil se je in poklical vodnika, doma-čina Staneta Kozino, na odgo-vornost. Ta je bil namreč po svojem preudarku, ko je videl, kako borci težko prenašajo ran-jence, usmeril kolono po bolj-ši, a daljši poti. Šaranović se je moral s tem sprijazniti, čeprav

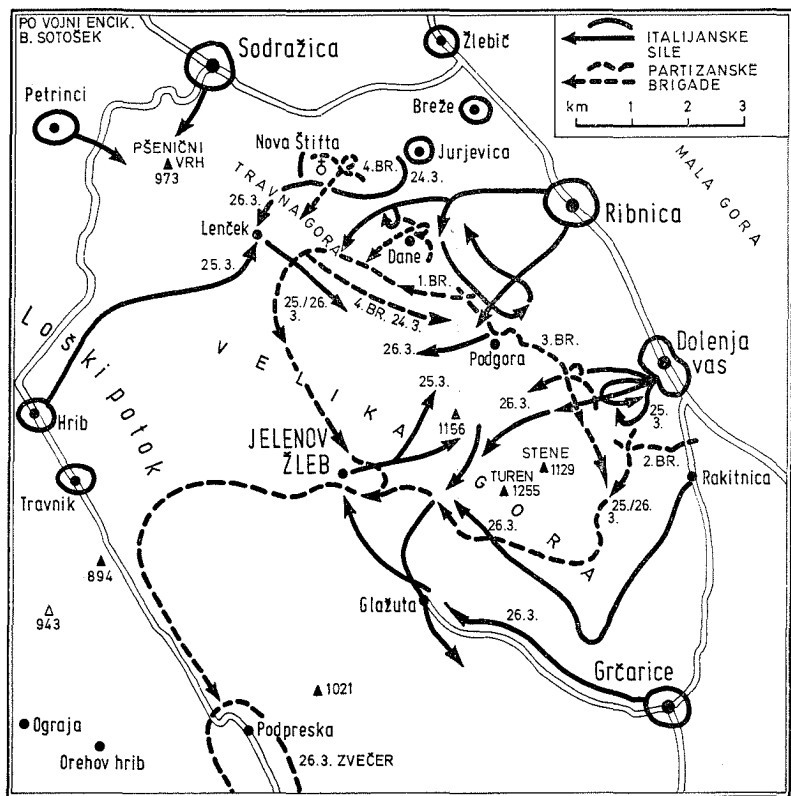
ni skrival nezaupanja in rahle-ga začudenja. Po kratkem po-hodu je vodnik zavil s ceste po zelo strmi stezi; tu je bil kraj z imenom Pri štirni. Takrat je priskočil komandant Notranjske operativne cone Ivan Kavčič Nande in zahteval, da se pohod nadaljuje po cesti, ker se mu je zdela strma steza povsem ne-prikladna za pohod tako obre-menjenih partizanov. Odšli so torej po cesti dalje proti Jeleno-vemu žlebu, ne da bi slutili, da se bodo čez nekaj ur nepriča-kovano srečali z močnim itali-janskim bataljonom.

BATALJON IZ DIVIZIJE MACERATA

Kolono iz sestave divizije »Ma-cerata«, o kateri so tako skriv-nostno poročali politični aktivi-sti v dolini, je sestavljal kombi-niran bataljon prostovoljcev, ki ga je komandant divizije brž-čas na zahtevo poveljnika XI. armadnega korpusa dodelil fa-šistični grupaciji XXI. Aprile. Njegova naloga je bila, da par-tizanski vojski ob njenem umi-ku iz Ribniške doline zapre pot čez Veliko goro. Aktivni pod-polkovnik iz 122. pehotnega polka divizije »Macerata« Mi-chele Genovese je imel srečo in obenem smolo, da so mu na

njegovo prošnjo zaupali poveljstvo nad bataljonom. Gotovo si ni mogel predstavljati, v kakšno zagato bo zašel. Bil je seznanjen z vlogo svoje enote in, kot se da soditi po njegovem poznejšem obnašanju, mu je bila jasna tudi splošna zamisel operacije. Bataljon, ki so mu ga zaupali, je bil odlično oborožen

in opremljen. Imel je radijsko postajo za povezavo s štabom fašistične grupacije XXI. Aprile v Ribnici, dva težka minometeta, dvanajst težkih mitraljezov, 24 puškomitraljezov in drugo orožje. Bataljon je sestavljalo 456 vojakov in 24 oficirjev, skupaj 480 moških. Da bi si zagotovili varno premikanje po



neznanih področjih Velike gore, so zarana zjutraj, 25. marca, v Grčaricah poiskali dva vodnika — to sta bila Franc Novak in Ivan Rovn — in ju na hitro mobilizirali. Po pripovedovanju Franca Novaka, ki je bil tedaj zaposlen na parni žagi v Glažuti, so prišli Italijani ponj že pred četrto uro zjutraj, k obema vodnikoma pa jih je napotil tamkajšnji župnik. Novak jim je še toliko bolj ustrezal, ker je bil doma iz Pivke in je znal nekoliko italijansko. Bataljon je že pred poldnevom prispel v Glažuto, nato pa je po radijski zvezi dobil ukaz, da nadaljuje marš čez Jelenov žleb proti Mali Beli steni. To je kraj nedaleč stran od Jelenovega žleba, v smeri proti Rakitnici. Enota je bila na cilju že ob štirih popoldne, ko je v dolini še divjal silovit boj. Italijanski poveljnik v dolini, polkovnik Siliato, je tedaj Genoveseju poslal nujno povelje, da pohod nadaljuje in zasede koti 1156 in 1157, ki ležita na najvišjem odseku Velike gore. Prav pod tema kotama sta se z Italijani bili Cankarjeva in Šercerjeva brigada. Siliatov načrt ni bil slab: če bi se bil namreč Genovese z bataljonom pojavil na označenih kotah, bi se bili partizanski

brigadi znašli v hudo nevarnem položaju; morali bi opustiti stiskanje že dokaj zdelanih fašistov in reševati svojo kožo. Vendar Genovese ni izpolnil Siliatovega povelja, naloga je bila zanj bržčas prezahtevna. Bilo je že pozno popoldne, približevala se je noč, in italijanski bataljon verjetno ne bi mogel pravočasno doseči označenih mest na težko dostopnem terenu, čeprav je imel na voljo dobre vodnike. In tudi če bi bil Genovese prispel na koti, bi bilo prepozno, zakaj Italijani so kmalu zapustili bojišče v Ribniški dolini in se umaknili na izhodišča. Razen tega je v radijskem pogovoru med italijanskima poveljnikoma nastal nesporazum; Genovese namreč zadnjega dela brzojavke, ki mu je ukazovala pohod na koti, ni mogel dešifrirati. Iz prvega dela depeše je ugotovil, da je v nevarnosti 71. bataljon v Ribniški dolini. Drugega dela, ki je nakazoval njegove naloge, pa ni mogel razvozlati. Zategadelj je zahteval ponovnih pojasnil, a jih ni dobil. Bila je že noč, boj v dolini je potihnil. Poveljnik bataljona »Macerata« ni vedel, kako naj reši zagatni položaj. Odločil se je, da pošlje Siliatu sporočilo z naslednjo vsebino:

»Vse je na mestu. Nobenih novosti.« S tem pa je vse skupaj samo še poslabšal. Siliato je namreč njegovo sporočilo razumel v tem smislu, da je dosegel obe dogovorjeni koti. Torej je komandant italijanske grupacije, po depeši sodeč, lahko računal nanj tudi pri načrtovanju boja za naslednji dan. Genovese pa kajpak ni bil tam, kot je mislil poveljnik v dolini. Bataljon »Macerata« je bil na ta način dejansko že zunaj nadaljnjih kombinacij za sodelovanje v predvideni ponovljeni bitki pred Ribnico 26. marca.

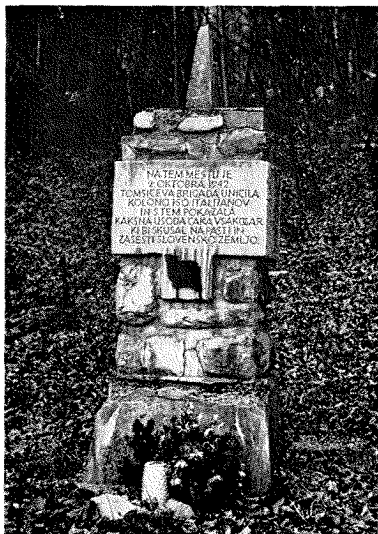
Nesporazum dveh poveljnikov o dejanski poziciji bataljona »Macerata« 25. marca seveda ni imel nobenih posledic, saj se je bitka v dolini končala. Genovese zvečer ni imel navodila za akcijo, zato je napravil najbolje, kar je mogel. Ustavil se je in ukazal vojakom, naj se utaborijo in prenoče. Postavili so straže, napravili nekaj bunkerjev za puškomitraljezce, ki naj bi varovali tabor, se zavili v odeje in zaspali. Kraj, kjer se je bataljon utaboril, je bil od Jelenovega žleba oddaljen dober kilometer, približno na koti 900, Jelenov žleb pa je na koti 939. Okolica je bila divja, na levi so se dvigale kamnite rebri

proti Mali Beli steni, ki je visoka dobrih 1000 metrov. Povsod gozd, težko prehodan svet, poln skal, udorin in vrtač. Če bi se vojaška enota zabila v to skalovje in se organizirala za obrambo, bi jo bilo težko vreči s položajev, tako imeniten je bil teren za obrambni boj.

Bataljon je ponoči izgubil zvezo s centrom v Ribnici; radiotelegrafist si je vso noč prizadeval, da bi jo spet vzpostavil, a zaman. Bataljon je tako dokončno izpadel iz stvarne sestave Siliatove bojne grupacije in postal samostojna enota. Genovese ni vedel, kako nadaljevati akcijo. Ob prvem svitu 26. marca je na svojo pest krenil z bataljonom proti Turnu — Stene (kota 1129), ker je bilo iz prvega dela omenjenega nerazvozlanega radiograma razvidno, da je bil bataljon »Cacciatori« v boju na Prigoriškem plazu v dokajšnjih težavah... Enota se je razvrstila za pohod in poslala naprej patruljo ali manjšo enoto za zavarovanje kolone na čelu. Za razvoj je bataljon porabil kar skoraj kilometer ceste, saj so vojaki korakali bržkone v dveh vrstah, s seboj pa so imeli še številno tovarno živino, ki je prenašala težko orožje in stvari za oskrbo.

ZA ITALIJANE BRIDEK SPOMIN NA 2. OKTOBER 1942

Ko je partizanska kolona prišla na vrh, se je bilo že povsem zdanilo. Vzdušje je bilo spet živahnije, borci so se potihem pogovarjali med seboj; nihče od poveljnikov ni bil zaukazal tišine. Zveza v koloni spričo običajne sproščenosti po dolgem in utrudljivem pohodu ni bila več



Spomenik zmagi Tomšičeve brigade »Pri štirni« v Jelenovem žlebu 2. oktobra 1942. Od partizanov sta padla stražar Franc Uranič Nero in politkomisar Šimnove čete Marjan Pezdir Roman, trije so bili ranjeni. Fotografiral januarja 1983 Zoran Vogrinčič.

tako čvrsta. Sovražna oporišča so bila daleč za njimi...

Nekoliko za vrhom je ob poti mohl lesen križ z italijanskim napisom; pod njim je bilo pokopanih devet italijanskih vojakov divizije »Macerata«, ki so minulo jesen, 2. oktobra 1942, padli v bližnjem Jelenovem žlebu v spopadu s Tomšičevo brigado. To je bila kolona 121. polka divizije »Macerata« iz Ribnice, ki je tedaj hajkala na območju Grčarice—Glažuta—Jelenov žleb—Mala Bela stena, porazil pa jo je bil predvsem tretji bataljon Tomšičeve brigade med koto 1144 in Lepo gorico. Italijani so imeli devet mrtvih, šest ranjenih in tri pogrešane...*

Tudi zdaj, pol leta kasneje, se je partizanska vojska premikala proti Jelenovemu žlebu. Cesta je tu bolj odprta, posijalo je sonce, žarki so prijetno božali utrujene obraze...

* V tekstu so upoštevane številke iz Mikuzovega »Pregleda«, povzete iz italijanskih dokumentov, primerjane z našim poročilom o zaplenjenem orožju. — Dušan Bravničar v Spominih na partizanska leta in Franci Strle v rokopisu II. knjige o Tomšičevi brigadi pa navajata, da je tedaj padlo 40 oziroma 42 vojakov divizije »Macerata«.

PRESENETLJIVO SREČANJE NASPROTNIKOV

Pred Malo Belo steno je komandant Šaranović ukazal počitek. Borci so posedli ali pa polegli ob cestnem robu na gozdna tla, nosila z ranjenci so postavili na udobna mesta. Šaranović je ob tem ukazal komandirju predhodnice Cankarjeve brigade, naj postavi pred kolono majhno puškomitralješko zasedo, ki naj budno pazi, kaj se dogaja pred kolono. To nalogo je komandant zaupal Ivanu Ferležu, obveščevalcu Cankarjeve brigade. Ta je izbral puškomitraljezca in dva pomočnika ter jih odpeljal do ovinka. Od tod je videl nedaleč spredaj kamnito gmoto, hudo pripravnost za postavitev zasede. — »Ko smo prispeli iz ovinka«, opisuje dogodek Ivan Ferlež, »sem strojničarju pokazal, kod naj se povzpne nad cesto in pazi, da ne bi bilo kakšnega presenečenja. Hotel sem se že vrniti k štabu, ko je vžgal rafal. Mislil sem, da se je našemu puškomitraljezcu po nesreči sprožilo orožje. Skočil sem nazaj, naša zaseda pa je že zdrsnila na cesto, v tistem je pa izza ovinka že drugič zadrdral strojnični rafal; postalo mi je jasno,

da so za skalnatim in poraslim ovinkom Italijani.«

Med partizanskimi borci je nastal nemir spričo nenadnega srečanja, kajti po njihovih izkušnjah je bilo le malo možnosti, da bi se v takšnem divjem gozdu srečali z Italijani. Komandant Cankarjeve brigade Dragan Jevtić, ki je bil najbližji čelni skupini kolone, je — misleč, da pred njim ne more biti nihče drug kot Tomšičeva brigada — zavpil, naj ne streljajo. Sodil je namreč, da se je pot Cankarjeve križala s potjo Tomšičeve brigade, saj je dobro poznal načrt za odhod z ribniškega bojišča, ki si ga je bil zamislil Šaranović. Toda ko je videl, da je eden od borcev iz prednje patrulje huje ranjen v nogo in so italijanski strelci obsuli s krogli tudi njega samega, ni več dvomil, da so se srečali s sovražnikom. Medtem je že pritekel Ivan Ferlež, ki je vodil napadeno patruljo, in mu sporočil, da so spredaj izza ovinka naleteli na italijanske vojake. V tistem je Šaranović že ukazal prvemu bataljonu Cankarjeve brigade, da nemudoma krene nad cesto, zavzame položaje in napade, drugi bataljon pa je bil odrejen, da gre pod cesto in zapre



pot s spodnje strani. Hkrati je komandant ukazal Ferležu, naj odhiti po bataljon Gubčeve brigade nekaj sto metrov nazaj, v sredini partizanske kolone.

Treba je opisati zemljišče, kjer se je zatem odvijala ena najslavnejših bitk v zgodovini narodnoosvobodilne vojne na Slovenskem. Na tistem mestu je cesta hudo ovinkasta. Najprej pelje — gledano s strani, od koder so prihajali partizani — proti levi, nato zavije desno in se skrije pod Malo Belo steno. Od ovinkov se zemljišče precej

MILOVAN ŠARANOVIČ (1913 do 1943), Črnogorec iz okolice Danilovgrada. Kot poročnik je v času pred aprilsko vojno 1941 služboval tudi v Mariboru. Udeleženec NOB od 13. julija 1941, član KPJ od aprila 1942. Bojeval se je kot komandant Kosovoluskega bataljona, komandant bataljona v Zetskem odredu, komandant 4. bataljona in od jeseni namestnik komandanta 5. proletarske brigade. Konec 1942 ga je vrhovni štab NOV in POJ poslal v Slovenijo. Bil je komandant Dolenjske operativne cone, maja 1943 povišan v polkovnika in postavljen za načelnika štaba NOV in POS. Z M. Šaranovičem so povezane uspele ofenzivne akcije Cankarjeve, Tomšičeve in Gubčeve brigade ter z njimi povezanih sosednjih hrvatskih enot v Šumberku v začetku 1943 in sledeče akcije slovenskih brigad okrog Kočevja in okrog Ribnice ter zmaga v Jelenovem žlebu. Padel je 30. julija 1943 ob napadu na italijansko in belogardistično postojanko Sela pri Šumberku. Pokopali so ga na Kočevskem Rogu ob udeležbi članov CK, IO OF in GŠ NOV in PO Slovenije. Po vojni prekopan v grobnico narodnih herojev v Ljubljani, v parku pri CK ZKS. Zaradi izrednih vojaških sposobnosti in hrabrosti je bil proglašen za narodnega heroja že 25. oktobra 1943.

strmo dviga proti vrhu Male Bele stene. Dober vojak ne more spregledati, da lahko obvlada položaj tisti, ki je na ovinku, in tisti, ki je zasedel vrh Male Bele stene na koti 1080. Italijani so to prav lahko ugotovili, saj so obvladovali ovinek in položaje ob njem, bili pa so tudi bliže Mali Beli steni kot naši.

Srečanje dveh kolon je bilo presenetljivo. Noben komandant ni poznal moči in razporeditve druge strani. Nikjer ni bilo podatkov ali oprijemljivih točk, da bi bilo moč vsaj približno oceniti razmere, ki so se pojavile nepričakovano. To je bil položaj, iz katerega se ponavadi razvije boj v srečanju, kar je ena najtežjih nalog v bojnih veččinah. Pred poveljnikom je nenadoma postavljena kopica nadvse zahtevnih vprašanj, ko mora bliskovito ukrepati, ne da imel čas oceniti položaj na temelju realnih podatkov. Obe koloni sta bili na moč podobni druga drugi predvsem v tem, da sta bili razviti za pohod. Italijanski poveljnik je imel to prednost, da je bil gospodar ovinka, s katerega je imel dober pregled nad cesto in da je imel vrh Male Bele stene tako rekoč pri roki. Tudi Šaranović,

skupaj z drugimi poveljniki, je opazil vrh Male Bele stene. Takoj je tudi spoznal njeno taktično vrednost. Slutil je, da je pred njim večja italijanska enota. Ker so bili v bližini poveljniki brigad in bataljonov ter načelniki štabov, so se lahko brž sestali na kratek posvet. Na hitro je bilo odločeno, da bosta brigadi napadli. Ideja o akciji se je mimogrede izbistrila. Najprej je bilo treba zaustaviti sovražni pohod po cesti, nato pa nasprotnika z manevrom s partizanskega desnega krila obkoliti. Šaranović je ukazal komandantu Cankarjeve brigade, da z dvema bataljonom, ki ju je imel na voljo, zapre cesto in napade sovražnika. Komandant Jevtić je poslal na desno od ceste, kot že rečeno, prvi bataljon pod poveljstvom Dušana Švare Duleta, na cesto in levo od nje pa drugi bataljon pod vodstvom Staneta Oberstarja Milka. Bataljona so okrepili z nekaj mitraljezci iz tretjega bataljona. Zatem so poslali po drugi bataljon Gubčeve brigade. Tudi tega so okrepili z mitraljezci iz drugih dveh bataljonov. Bataljonu je bila zaupana naloga, naj se v teku vzpne na Malo Belo steno, na koto 1080 in začne obkoljevalni

manever z desnega krila. Odtlej se je vse dogajalo z bliskovito naglico.

Prvi bataljon Cankarjeve brigade je bil tako rekoč že na položaju. Razvil se je v strelce na desni od ceste in se že spoprijel z Italijani. — Tudi komandant bataljona »Macerata« je hitro ukrepal. Ker ni poznal moči partizanske skupine, se je najprej odločil, da si v skladu z nalogami, ki jih je prejšnji dan prejel iz doline, omogoči prosto pot za nadaljevanje pohoda v namenjeno smer. Zato je verjetno ukazal četi, ki je bila spredaj, naj udari po cesti oziroma levo od nje ter partizane odrine ali prežene. Na desno od ceste namreč ni mogel. Tu je bila strma prepadna globel, smrtno nevarna za tistega, ki bi se vanjo zvalil. Italijanska enota je torej morala udariti po cesti in severno od nje. Kot se spominja Franc Novak, eden od vodnikov bataljona »Macerata«, nenadno srečanje s partizani podpolkovnika Genoveseja ni spravilo s tira; ohranil je mirne živce in s poveljniško palico razporejal svojo vojsko, pri čemer je imel v mislih zlasti utrditev svojih položajev.

Toda na cesti in severno od nje, koder je Genovesejeva čelna

četa poskušala izsiliti prodor, je bila že razvita prva četa prvega bataljona Cankarjeve brigade, pa se je, razumljivo, tu vnel tudi prvi spopad. Cankarjevci so imeli idealna kritja in so v srditem streljanju uspešno kljubovali nasprotniku. To je omogočilo, da sta se razvili na desno, proti severu, tudi drugi dve četi. Ko so Italijani to začutili, so bili prisiljeni poslati tudi tja nekaj vojakov. — »Toda sovražnik je najhujši ogenj usmeril na prvo četo Cankarjevega bataljona,« pravi Andrej Cetinski Lev, »kajti na vsak način je skušal prodreti čez naše položaje in očistiti pot proti Rakitnici«. — Drugi bataljon Cankarjeve brigade se zaradi prepadne globeli na levi strani ceste ni mogel razviti za boj. Zategadelj je šel del bataljona nazaj in se razvil po strmini. Vzrok za njegov delni umik tiči tudi v tem, da je bil že spčetka izpostavljen sovražnikovemu ognju, kajti pobočje, ki se je spuščalo proti Glažuti, je bilo z italijanskimi položajev prav dobro vidno in dosegljivo.

DRUGI BATALJON GUBČEVE BRIGADE ZAVZAME GREBEN MALE BELE STENE

Medtem se je drugi bataljon Gubčeve brigade nenavadno hitro pripravil na boj. Brigada je imela tedaj na voljo le ta bataljon, prvi je namreč nosil in varoval ranjence, tretji pa je bil na začetju partizanske kolone, imel je vlogo zaščitnice. Bataljon, ki ga je bil dal Šaranović poklicati in ki mu je zaupal izredno zahtevno nalogo — zavzeti greben Male Bele stene, je pod poveljstvom komandanta Petra Brajovića in političnega komisarja Zvonka Vrečka Tinča hitel, kolikor je le mogel. — »Tako, ko je prišlo povelje za naskok na greben Male Bele stene,« se spominja Petar Brajović, »sem na hitrico sklical komandirje in komisarje in jim prenesel ukaz; povedal sem jim, da je treba nemudoma, mimo kolone z ranjenci obeh brigad in nad položaji bataljona Cankarjeve brigade, doseči strmino Male Bele stene in pred Italijani zavzeti vrh. Ko smo hiteli mimo štaba cone, sta nam komandant Milovan Šaranović in politkomisar Viktor Avbelj Rudi še enkrat nedvoumno povedala, naj se podvizamo, kajti,

kdor bo prej na vrhu, v tega rokah bo zmaga. Naloga pa je bila še toliko pomembnejša tudi spričo velikega števila ranjenec, ki sta jih brigadi nosili s seboj. Orožje smo pripravili na strel, poveljniki in komisarji pa smo ves čas bodrili borce, naj pohite. Nekateri tovariši so za trenutek zastali od utrujenosti, si malo odpočili, nato pa spet dohitevali soborce iz svojih enot. Teren je bil sila nepripraven za gibanje. Treba se je bilo vzpenjati čez skalovje in se otepati ostrih vej, vsi pa so se bali, da jih ne bi prehiteli Italijani. Bili smo že precej visoko, ko smo opazili, da ima sovražnik enako namero kot mi; z dvema puškomitraljezoma smo odprli ogenj in jih prisilili, da se potuhnejo k skalam. Kakih 60 do 80 metrov pod vrhom sem razporedil bataljon v strelce in ukazal juriš. Zavzeli smo greben in se ob tem nepopisno veselili, kajti zmaga nam zdaj ni mogla uiti.«

Kota 1080 je bila po silnem naporu osvojena. Bataljon se je razporedil tako, da je bila na levem krilu prva četa pod poveljstvom Janeza Hribarja. Druga četa, ki jo je vodil Ivan Šmuc Roman, je bila v sredini, medtem ko se je tretja četa pod



JANEZ ŠMUC ROMAN (1919 do 1943), doma iz okolice Grosuplje. Pred vojno je bil član Društva kmečkih fantov in deklet. Vsi Šmucevi so delali za OF že leta 1941. Italijani so jim zažgali domačijo, očeta, tri brate in sestro pa internirali. V partizane je odšel januarja 1942. Bojeval se je v 2. grupi odredov in v Gubčevi brigadi od njene ustanovitve dalje. Postal je komandir voda, nato komandir 2. čete 2. bataljona. Vojaško znanje, pridobljeno med kadrovskim rokom v jugoslovanski mornarici, je znal uspešno prenašati. Štab bataljona mu je zaupal najtežje naloge. Četnemu politkomisarju Stanetu Škerlju je pomagal pri politični vzgoji borcev. Ceta pod njegovim vodstvom je nemalo prispevala k uspehu boja v Jelenovem žlebu. (Po podatkih Staneta Škerlja.)

vodstvom komandirja Andreja Žagarja s svojim desnim krilom zavlekla Italijanom tako daleč za hrbet, da so borci že videli pod seboj cesto čez Jelenov žleb, in so tako sovražniku zaprli umik v tej smeri. Bataljon je imel zdaj sovražno vojsko pod seboj, imel je dobre zaklone in dobro preglednost, hkrati pa je izkoristil še priložnost, da se z levim krilom poveže z desno stranjo prvega bataljona Cankarjeve brigade.

Trije partizanski bataljoni so tako v naletu z vseh strani, le z južne ne, obkolili bataljon divizije »Macerata«. Drugi bataljon Gubčeve brigade, ki je osvojil greben Male Bele stene, ni bil poglavitna moč partizanskih napadalcev, toda bil je na glavni smeri napada, kar je seveda njegovo nalogo izredno povečalo. Da jo je izpolnjeval z vso srditostjo in z borbeno veščino, dokazuje med drugim kasnejše poročilo podpolkovnika Genoveseseja, ki pravi, da je bilo zaradi divjega napada močnejših nasprotnikovih sil s severa in z vzhoda in posebej z zahoda potrebno s pogostnimi protinapadi zmanjšati sovražnikov pritisk. Prav z zahodne smeri pa je, kot rečeno, napadal bataljon Gubčeve brigade.

»Z grebena smo se borci dobesedno zavalili in zakadili v boj, ne glede na naše funkcije,« se je spominjal Franci Kolar; »hrumeli smo s skale na skalo, se spuščali v boj iz neposredne bližine. Ne samo spretno pove-ljevanje, tudi in predvsem ve-lika spretnost in bojna izkušē-nost partizanov sta pripomogli, da smo se borci smiselno razpo-redili v posamezne bojne sku-pine, kjer smo pomagali drug drugemu, ob tem pa Italijane nezadržno potiskali navzdol proti cesti. Nasprotniki so se krčevito branili, dobro in dokaj uspešno. Sam sem videl nekaj-krat, kako so položaje ponovno osvajali, nemalokrat s hudimi žrtvami. Toda naš plaz navzdol je bil nezadržen; z rokami, bombami, s puškami, z vsem, kar je bilo pri rokah, smo se do-besedno pulili z Italijani za orožje in na ta način tudi prišli do enega njihovih težkih mi-traljezov.«

Franc Krese Čoban je kasneje pripovedoval, da je bila bitka pod Malo Belo steno zanj gotovo najimenitnejša borba dotlej. — »Ko smo borci drugega ba-taljona Gubčeve brigade prišli na vrh tistega grebena, mi je Marjanca Kogoj, ki je bila tudi z nami, stisnila v roko štiri na-

boje pa še dve bombi; menila je, da jih bom jaz bržčas koristneje uporabil... S tovariši sem se spustil malo niže od italijanskih položajev. Spretno so izkoristili vse tisto skalovje, bili so prav-zaprav sami bunkerji, od koder so sovražnikovi vojaki strahovi-to nabijali proti nam. Poskušal sem se priplaziti do bližnje več-je utrdbe, a me je eden Itali-janov zagledal in mi tik nad glavo spustil rafal iz težkega mitraljeza; svinec je zadel v smreko nad menoj in jo dobe-sedno spodrezal. Umaknil sem se nekoliko nazaj in se začel plaziti ob ležečem drevesu. Ko sem bil od bunkerja oddaljen še kakih petnajst metrov, sem ak-tiviral bombo in jo zabrisal dol za skalo, v italijansko gnezdo. Hip zatem sem se pognal noter in zagledal strašno razdejanje: šest mrtvih oziroma je bil mor-da kdo med njimi samo hudo ranjen — nisem imel časa, da bi se o tem prepričal, pač pa sem takoj zagrabil za težki mitra-ljez in ga skušal nekako akti-virati. Takrat je eden od Itali-janov, za katerega sem bil mi-slil, da je mrtev, za mojim hrb-tom prijel za puško in pomeril vame. Na mojo srečo je bil v bližini neki soborec, po imenu Saša, iz Ljubljane, mislim, da je

bil frizer, ki je zavpil, naj pazim. Hitro sem se ozrl, ocenil položaj, potegnil Italijanu puško iz rok, nato pa se spet posvetil priporjeni breži...»

USPEŠEN BOJ CANKARJEVE BRIGADE

Z razvojem partizanskih bataljonov pa Italijani še niso bili popolnoma obkoljeni. Partizani so zasedli le kake tri četrtine obroča, četrtina je bila še nezasedena. Tod je vodila pot proti Glažuti. In tu je nastala rešilna praznina za Italijane, ki se spočetka niso niti zavedali težkega položaja, ki so se v njem znašli. Zadnjo četrtino obkolitvenega obroča bi bil moral zasesti pravzaprav drugi bataljon Cankarjeve brigade. Zakaj tega ni storil? — Ko so mu dodeljevali nalogo, partizanski komandanti še niso natančno poznali položaja. Drugega bataljonu je bila torej zaupana le splošna naloga — razviti se levo od poti in udariti po Italijanih. Toda položaji bataljona so postali precej razvlečeni. V strnjeni vrsti, kot sta bila postavljena prvi bataljon Cankarjeve in drugi bataljon Gubčeve brigade, bataljon ne bi mogel zapreti niti polovice

fronte, ki se mu je ponudila sama od sebe. Razen tega komandant bataljona verjetno ves čas borbe ni mogel dobiti nobenega sporočila ali ukaza komandanta Šaranovića. Boj je bil tako srdit, da so vanj posegli celo vsi komandanti. Poveljniku bataljona je bilo torej dano na voljo, da sam presoja in ukrepa. Tako je komandant drugega bataljona Cankarjeve brigade zasedel toliko frontne linije, kolikor mu je dopuščala moč njegove enote. V smeri proti Glažuti pa je ostala nezasedena odprtina.

A vrnimo se še k prvemu bataljonu Cankarjeve brigade, sistem, ki se je kmalu po nepričakovanem srečanju obeh kolon z Italijani spopadel na cesti in desno od nje. Čez čas, ko so opravili vse potrebno za bojno razporeditev, so se bataljonu pridružili na položaju tudi poveljniki iz Dolenjske operativne cone. Bili so dobro oboroženi, nekateri so imeli že brzo-strelke, kar je bilo na odseku ob cesti dokaj pomembno. Sem so prihiteli komandant Šaranović, Viktor Avbelj, Dušan Kveder Tomaž, komandant Cankarjeve brigade Dragan Jevtić in še nekateri drugi. Ob cesti so našli primerno vzpetino in jo

zasedli. Imeli so dober pregled nad bojiščem. Priključil se jim je še Janko Sekirnik Simon, tudi oborožen z brzostrelko. Pot je bila tako pod močnim ognjem. Kdor bi bil stekel po njej, bi ga pokosilo avtomatsko orožje, če pa bi se že kako izmuznil, bi skoraj gotovo moral zdrsniti v globoko brezno tik pod cesto. Prvi četi Cankarjevega bataljona je velike preglavice povzročal sovražnikov mitraljezec, ki se je bil zagozdil med skale, od koder so ga le s težavo pregnali. Italijani so na tem odseku nekajkrat jurišali. Četa se je nekoliko umaknila, nato pa se pognala v protinapad in ponovno zasedla prejšnje položaje. Njeni jurišniki so v boju uporabljali zlasti bombe, pa so bili naši borci ranjeni večidel od njihovih drobcev. Toda vsi so ostali na bojišču in nadaljevali boj. Nasprotnikov pritisk na četo je slabel, kajti zdaj je bilo treba zasedati tudi položaje pred tistimi partizanskimi četami, ki so se razvijale severno od ceste in stiskale obroč, položaj pa se je tu občutno spremenil, ko je bataljon Gubčeve brigade z dominantnega grebena pritiskal navzdol.

Italijanskemu komandantu je kaj hitro postalo jasno, da je

deloma obkoljen. Kaj naj stori? Če bi se umaknil v smeri Glažute, kjer je bila še prosta pot, bi se rešil, a bi imel kljub temu precejšnje izgube. S tem bi zapustil položaje, ki so mu bili določeni v operaciji, kar bojnemu načrtu gotovo ne bi bilo v korist. Za takšno možnost se seveda spčetka nikakor ni mogel odločiti. Drug izhod je bil poraziti partizane. Odločil se je, da jih bo z vsemi silami poskusil vreči z grebena Male Beke stene, s čimer bo izboljšal svoj položaj in pregnal partizansko skupino. Zato so tudi bili, kot smo videli, sovražnikovi napadi na drugi bataljon Gubčeve brigade in desno krilo prvega bataljona Cankarjeve tako siloviti. Boj ni potekal kot na lahko prehodnem zemljišču. Vojaki so se tukaj dobro zakrivali za skalami in debli ter oprezovali. Če so opazili na nasprotni strani kakršenkoli premik, so usmerili tja ogenj iz mitraljezov in minometov. Boj se je bil od moža do moža, od skupine do skupinice. Podpolkovnik Genovese je pozneje opisoval komandantu divizije »Macerata«, generalu Cesaretiju, kako je potekala akcija. Uporniška formacija je po njegovih besedah začela nanj stre-

ljati s severne, zahodne in vzhodne smeri, hkrati pa so se partizani naglo približevali njegovim četam. Nasprotnikove sile je ocenil na približno 1500 mož, ki so po njegovem streljali iz dvajsetih različnih avtomatskih orožij hkrati, s pomočjo tromblonov pa so z ročnimi bombami čedalje precizneje in močnejše obmetavali njegove čete; bombe so onеспособile nekaj njegovega avtomatskega orožja in izločile iz boja strelske skupine.

Genovesejeve navedbe o moči partizanske skupine v napadu so bile seveda močno pretirane. V boj proti italijanskemu bataljonu so se zapletli le trije partizanski bataljoni, ki so bili po krvavih bojih v Suhi krajini in pred Ribnico številčno zelo oslabljeni. Proti bataljonu »Macerata« se je borilo le kakih 360 borcev obeh brigad. V primerjavi z močjo italijanskega bataljona, ki je štel 480 mož, je bilo številčno razmerje 1:1,3 v italijansko korist. Italijani so imeli podobno ali še večjo premoč tudi v oborožitvi; tako so imeli kar 12 težkih mitraljezov proti šestim partizanskim, 24 puškomitraljezov proti osemnajstim, ki so jih imeli partizani, med dru-

gim pa so imeli na voljo še dva težka minometa, kakršnih naši bataljoni tedaj niso imeli. Partizani tudi niso imeli omenjenih tromblonov za metanje bomb; to so opravile spretne in utrjene roke naših borcev...

Povrnimo se k dogajanju na bojišču. Kot že rečeno, so Italijani začeli preusmerjati ostre napade proti prvi četi prvega bataljona Cankarjeve brigade na partizane, ki so naskakovali s severa in zahoda. Tu je bil zdaj ključni položaj spopada.

Toda naši borci so uspešno odbili vse napade in se čedalje bolj približevali sovražnikovim odpornim točkam, skupinam vojakov, ki so imele vsaj po en puškomitraljez, težek mitraljez ali minomet. Takemu gnezdju so se partizani približali s treh strani in spotoma dobro izkoriščali kritja, ki jih je bilo obilo. Ko so natančno določili, od kod sika sovražnikov ogenj, je najbližji borec po navodilih tovarišev vrgel bombo, nakar so jurišali in zaplenjali avtomatsko orožje ali ga onеспособili.

Tako so postopoma uničevali skupino za skupino sovražnikov. Italijani so se krčevito branili, toda našim se je dokaj očitno napovedovala velika zmaga.

Toda boj je bil zagrizen proti koncu bitke prav tako kot na začetku, morda še bolj. Na odseku, kjer je nezadržno prodiral bataljon Gubčeve brigade, se je med drugimi odlikoval tudi Tone Podboršek Saša, borec iz druge čete. Skušal je uničiti italijanskega mitraljezca; vrgel je bombo in mitraljezec je utihnil. Saša je skočil, zgrabil orožje in ga hotel odvleči, pri tem pa je bil ranjen v prsa, ni se utegnil pravočasno vreči na tla. Stane Škrlič pripoveduje v svojih Spominih, da se je poleg Saše boril hrabri komandir druge čete Ivan Šmuc Roman. Ko mu je zmanjkalo bomb, se je s soborci poganjal od skale do skale in napredoval s pomočjo bomb, odvzetih pobitim Italijanom. V enem takih naskokov je bil ranjen. V njegovi bližini se je boril politični komisar prve čete Jože Zagar Jug. Ležal je za skalo in streljal; sovražnik se je umikal. Nenadoma je Jug vstal in nameraval skočiti za bližnjo skalo. Pri tem ga je krogla smrtno zadela. Komandir Roman pa se je kljub dobljeni rani bil naprej. Bataljon je zdaj napredoval bolj počasi, sovražnikov odpor je bil še vedno močan. Roman je na svoji desni opazil italijanskega

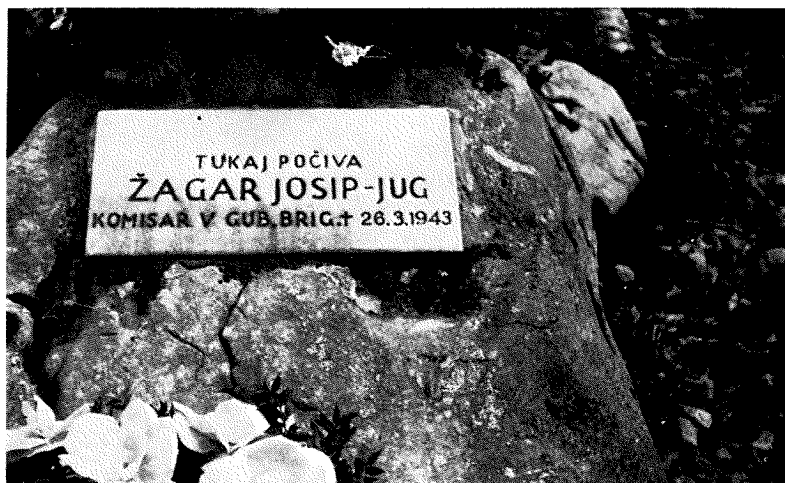
mitraljezca, ki je z nenehnim ognjem uspešno pokrival del bojišča. Zdelo se mu je, da je ta ubil Juga. Na hitro je nekje staknil kragujevačko bombo in jo odvrget proti mitraljezcu; po eksploziji sta iz bunkerja dva Italijana zbežala, trije pa so obležali pobiti. Roman je skočil naprej in se prikril za neki panj. Italijan ga je opazil in začel nanj streljati z mitraljezom. Panj ni zdržal številnih krogel in Roman je padel smrtno zadet.

Počasi je italijanski odpor popuščal in drugi bataljon Gubčeve je bil vse bliže cesti. Na povelje bataljonskega komandanta je jurišal, pri čemer je sovražnik popolnoma popustil in preostanki bataljona »Macerata«, ki so bili na odseku Gubčevega bataljona, so se vsuli na cesto. Po kakšni poldrugi uri boja je bilo zdaj na dlani, da je izid bitke odločen. Oba bataljona desno od ceste in na grebeni sta se pomaknila že globoko v sovražnikove položaje. Prvi bataljon Cankarjeve brigade je postopoma zavzel linijo, ki so jo prej držali sovražnikovi vojaki. Od tod se je odprl pogled v središče nasprotnikovega obrambnega sistema. Tam je vladala velika zmešnjava. Vojaki,

ki so jih bili naši potisnili s severnih in zahodnih linij, so se tu zbirali, da bi se rešili. Tedaj je imel Cankarjev bataljon odlične cilje in borci so imeli na izbiro ogromno plena. Italijanski vojaki so se začeli z vseh položajev zgrinjati proti cesti. Njihova obrambna linija na pobočju je bila prebita.

ITALIJANE JE ZAJEL PREPLAH

Sovražne vojake je zajela panika. Okoli globeli in na fronti drugega bataljona Cankarjeve brigade je bil ogenj čedalje živahnější. Italijanski komandant si je na vse kriplje prizadeval ustaviti beg. Ko pa je



Spominska plošča na grobu JOSIPA ŽAGARJA JUGA v Jelenovem žlebu nad breznom, kjer je padel 34 let star. Bil je ključavničar. Brat Florijan je padel na poti v partizane. Jože in brat Andrej sta doživela ognjeni krst kot borca 2. grupe odredov v boju pri Jančah. V Gubčevi brigadi sta se bojevala od njene ustanovitve 4. septembra 1942 dalje. Jože, s partizanskim imenom Jug, je postal politkomisar 1. čete 2. bataljona, Andrej, kot partizan Maj, pa slovit minerec. Jožeta so borci cenili zaradi njegove preudarnosti in zavzetosti za boj. Tudi komandir je rad poslušal njegove nasvete. Jug se je udeležil vseh bojov Gubčeve brigade do junaške smrti v Jelenovem žlebu. Pokopan je na kraju, kjer je 2. bataljon izbojeval svojo najznamenitejšo zmago.

spoznal, da je to nemogoče, se je odločil za umik. Toda v katero smer naj se obrne? Sodeč po ognju je bila edina smer, kjer še ni bilo čutiti partizanov, južna, ki pa je vodila po najgršem terenu. To so bile razdrapanne strmine, posute z velikimi skalami. Tudi trnje in gosto grmičevje sta preprečevala hitro gibanje. Toda boljše poti ni bilo. Pri odločitvi so komandantu pomagali vojaki sami. Kot plaz so se vsuli izpred fronte obeh partizanskih bataljonov. Nič več niso mogli vzdržati. Vsakršno kljubovanje na položaju je pomenilo smrt. Ko so sovražni vojaki popustili in jih tudi kričanje oficirjev ni moglo zadržati, se je začelo splošno razsulo fronte. Vojaki so začeli brezglavo bežati v smeri, ki so jo sami nagonsko ocenili za rešilno — proti jugu. Na begu so mnogi pritekli pred prvi bataljon Cankarjeve brigade in pred strelce na cesti. Tu je bil pravi pokol. Partizani so streljali v goste skupine živih teles in smrt je imela tu bogato žetev. Tisti pa, ki jim je uspelo uiti smrti na tem mestu, so, kot rečeno, padli ali se zvalili v globel, se poškodovali ali ubili ali pa so jih pokosile puške druge-

ga bataljona Cankarjeve brigade.

Poglejmo, kako je italijanski propad pod Malo Belo steno videl in opisal še tisto pomlad Dušan Bravničar Veljko iz Gubčeve brigade.

»Naša strojnica na cesti zastane. Škoda! A le maloštevilnim sovražnikom se posreči uiti v dolino, zakaj pod cesto je široko brezno, kamor brezglavo drwijo Italijani, hoteč uiti neizbežni smrti. Votlo odmevajo iz brezna padajoča in odbijajoča se telesa.

Grozni kriki trgajo ozračje.

Kakor brez glave so Italijani. Deset jih stoji pred enim našim puškarjem. Samo stojijo in bolščijo. Pok sproži njihove omrtvele ude. Nekaj jih strmoglavi v brezno, nekaj jih pade, trem se posreči uiti v dolino. Samo ena misel živi v njih: ubežati, ubežati! Uteči! — Ozemlje je obupno za beg. Ogromne skale, jame, vrtače, jarki, drevje, goščavje. Vse se je zarotilo proti njim. Italijani padajo. Ranjeni tulijo. Stokanje. Streli. Bombe. Na cesti in pod njo se valjajo in kopičijo italijanska trupla.

Še nova skupina preskakuje cesto.

»Hej, koliko jih je? Saj jih je cel polk!«, vzklikajo partizani.



IVAN OMERZA JOHAN (1921 do 1943) iz Livolda, živel s starši v Dolgi vasi, zaposlen pri PTT Kočevje. Ko so 11. maja 1942 Italijani v Dolgi vasi zverinsko ubili šest vaščanov, je Omerza še isti dan odšel v Kočevski bataljon Notranjskega odreda. Bil je neustrašen in učinkovit mitraljezec, nato vodnik in nazadnje komandir čete v Cankarjevi brigadi. Oktobra 1942 uničil domala vso italijansko enoto v Peklju. Junaško in drzno se je boril v Beli krajini, Vivodini, Sumberku, Drašičih in pri Metliki. Bil je ponovno pohvaljen. Padel je 26. marca 1943 v Jelenovem žlebu. Od jeseni 1945 pokopan na dogovaškem pokopališču. Narodni heroj. Njegov oče je bil interniran, mlajši brat

Ernest je padel tik pred osvoboditvijo v boju s četniki, polbrat Anton pa 1944. leta na Medvednjaku. (Po prispevku Irene Gornik v glasilu SZDL krajevne skupnosti »Ivan Omerza« Livold pri Kočevju.)

»Daj ga!«

»Kar naprej!«, vzklika Dragan.

»Hura! Tovariši! Naprej za njimi!« Partizani so bežečim za petami. Preskakujejo kupe mrličev.

»Hej, Dragan, to ti je zmaga!«, vzklika Rudi.

»Naprej tovariši, za njimi, gonite jih! Ne ustavljajte se ob plenu!« ukazuje Milovan. Partizani drviijo za Italijani v dolino. Kakor divja jaga. Pokanje so oddaljuje.

Polagoma se vračajo upehani borci. Obrazi jim žare, iz oči jim sije veselje. Vriski. Smeh. Še naši ranjenci, ki jih obvezujejo in nosijo, se smejejo. Komandirja Jureta, ki je bil ranjen, podpirata dva njegova tovariša, da ne pade, on pa govori samo o boju... Rana je postranska zadeva...

Šele sedaj, ko hodimo počasi po bojišču, majemo z glavami, kakor da ne bi hoteli verjeti, kaj smo napravili. — Šele sedaj dojamemo vso kruto in krasno resničnost.

Krvavi, raztrgani Italijani. Mrtvi, negibni v vseh mogočih legah. Prestreljene čelade. Med njimi orožje, municija, oprema...

Partizani poskakujejo od veselja.

»Koliko težkih strojnic? Koliko puškomitraljezov? In pušk...?«

»Težki minomet!!!« zavriska Ančka ter si oprta težko cev prek rame.

»Še eden!«, vzklikne Ciril.

»Koliko municije, koliko bomb! In težke mine! Joj, kako so težke,« vzklikajo borci.

»Jože poglej, radijska oddajna postaja...!«

Ves plen odnašajo na cesto, kjer so že kupi orožja in opreme. Tam na desni ženejo ujete Italijane. Roke držijo kvišku, kakor da bi si jih hoteli iztrgati iz ramen, dolgi plašči se jim opletajo, v soncu se bleščijo njihove čelade.

»Niente mi streljati! Niente gospod...«

A vse »fišeklije« imajo prazne...

Tu pa tam počí še kakšen strel.«

PO ZMAGOSLAVNI BITKI

Proti jugu, kjer ni bilo partizanov, so se vlekli ostanki prej tako mogočnega bataljona.



PETER LAKNER, borec Kočevskega odreda in Cankarjeve brigade. Ognjeni krst je doživel kot petnajstleten fant v boju Cankarjeve brigade z Italijani l. 1942 v Osilnici. Sodeloval je v bitkah z Italijani pod Mirno goro, pri Sv. Križu pri Kostanjevici in pri Suhorju v Beli krajini, v boju za postojanko Krašiči, v boju pri Tržišču in pri Krmelju, v Stari gori nad Mirno. Napadal je kolone, rušil progo itd. S Cankarjevo brigado je prišel na Hrvaško, udeleževal se je bojev pri Ribnici. V Jelenovem žlebu je meril na italijanskega častnika. Ko ga je skušal razorožiti, ga je podrl rafal italijanske strojnice. (Po podatkih ZZB Ribnica.)

*

MAKS PITINO. Rodil se je 1925 na Ravnah na Koroškem. Bil je borec Cankarjeve brigade. Padel je v boju v Jelenovem žlebu.

Mnogi vojaki so se poskrili v grmovju, nekatere so našli partizani, drugi, ki so bili ranjeni, pa so ostali in pomrli. Od Jelenovega žleba proti Grčaricam se je vlekla dolga sled strahotnega poraza in množične tragedije. Z vojaki so bežali tudi oficirji, ki so ostali živi. Med njimi je bil tudi komandant podpolkovnik Genovese. Njegovemu radiotelegrafistu se je bila v zadnjem trenutku nasmehnila sreča. Kot bi se zgodil čudež, je vzpostavil zvezo s Siliatovim štabom in na ukaz svojega poveljnika oddal brzojavko, obupen klic na pomoč: »Od bataljona Macerata — poveljstvu grupacije črnih sraje SOS SOS.« Genovese v zmedenosti ni navedel, kje je z bataljonom. Ko je razbita truma italijanskih vojakov prispela v Glažuto, je hitro nadaljevala pot in prispela med 16. in 17. uro v Grčarice. — Domov sta se živa vrnila tudi oba domačina, ki so ju bili prejšnji dan Italijani mobilizirali kot vodnika za pohod na Veliko goro. — Tako se je končala znamenita bitka pri Jelenovem žlebu.

Podpolkovnik Genovese je iz Grčaric hitro prispel v Kočevje. Takoj je podal poročilo, ki odseva zmedenost. V njem je po-

hvalil oficirje, ki so se zelo dobro držali. Kar zadeva partizansko stran, je presodil, da je slovenskih borcev padlo nad 300. Svojih izgub tedaj še ni mogel oceniti. Pod vtisom strašnega poraza je pretiraval tudi tu in navedel, da je bilo 258 mrtvih, nerešenih, ranjenih in pogrešanih ter 96 ranjenih in rešenih. Ker pa partizani niso organizirali zasledovanja, kar je v takšnih primerih nujno in koristno, se je Italijanom posrečilo tisti dan kasneje rešiti še precej vojakov.

Končne izgube bataljona so bile: 106 mrtvih in 102 ranjena. Dolenjska operativna cona ni organizirala zasledovanja iz več vzrokov. Predvsem ni imela na voljo svežih enot. Tretji bataljon Gubčeve brigade bi bil to sicer zlahka opravił, toda moral je varovati kolono odzad.

Naslednji razlog je bil v tem, da so bili borci po bitki zelo utrujeni, pa še plena bogato bojišče je bilo treba pospraviti. Nadalje je treba ugotoviti, da partizani načeloma tedaj niso poznali najbolje vseh koristnih posledic zasledovanja. Če so zasledovali poraženega sovražnika, so ponavadi šli nekaj časa za njim, organiziranega in dolgotrajnega zasledovanja se ni

so lotevali. Komandant cone tudi ni poslal na zasledovanje bataljona Tomšičeve brigade, ki je prispel pod poveljstvom Ivana Kovačiča Efenke na bojišče, še preden se je bitka končala. Ko se je namreč boj pri Jelenovem žlebu začel, je bila Tomšičeva brigada oddaljena od kraja spopada kakšna dva kilometra. Komandant brigade je poslal Efenkov bataljon na pomoč, če bi ga Gubčeva in Cankarjeva potrebovali. — Tako je bila akcija pri Jelenovem žlebu, kot rečeno, nedokončana, le posamezni borci in deli drugega bataljona Cankarjeve brigade so še nekaj časa lovili zaostale sovražne vojake in oficirje.

Sploh se je pokazalo, da je bila pripravljenost za boj tistikrat izjemna. Ljudmila Krese opisuje, kakšno je bilo vzdušje na začetju partizanske kolone, kjer je bil razporejen tretji bataljon Gubčeve brigade. — »Tako ko smo zaslišali streljanje, smo dobili povelje, da poskrbimo za zasedo; vrnili smo se slab kilometer nazaj, odkoder smo bili prišli, proti Rakitnici, in na primernem mestu zasedli položaje levo in desno od poti. Borci so bili nejevoljni, ker nas niso poklicali v boj. Marsikomu se je

zdelo zadolžitev v zasedi manj pomembna. Pa nam je komandant bataljona lepo razložil, kako velikega pomena je takšna zaseda, če bi se sovražnik nenadoma pojavil za nebranim hrbtom partizanskih enot... Ves čas zasede, kamor smo seveda lahko slišali vse tisto strahovito streljanje, pravzaprav nismo vedeli, kaj se pred nami dogaja. Napeto smo čakali, kdaj bo konec. In ko je naposled pokanje prenehalo, nas je kurir prišel poklicat. Krenili smo na bojišče, kjer smo zaprepašeni zagledali prizor, ki ga je napravila bitka.«

Z zbiranjem in pospravljanjem plena je bilo veliko dela. Tisto orožje, ki je ostalo na glavnem bojišču, je bilo lahko pobrati. Toda bežeči italijanski vojaki so odmetavali orožje tudi drugod in ga skrivali po raznih grapah in vrtačah. Vsega plena ni bilo mogoče zbrati in organizirano razdeliti. Mnogi partizani so se že med bojem oskrbeli z orožjem in opremo. Nekateri novinci s Primorskega, ki še niso bili dolgo v partizanih, so bili pred bitko še neoboroženi, a so se boja le udeležili. Napadali so z bombami, dokler niso zaplenili pušk in z njimi nadaljevali bitko. Zato ni mogo-

če povsem natančno ugotoviti, koliko orožja je bilo zaplenjeno. Po italijanskih poročilih je na bojišču ostalo 190 pušk, 12 puškomitraljezov, 7 težkih mitraljezov, en težki minomet s 50 minami in še vrsta drugih bojnih pripomočkov ter mnogo streliva. Vsekakor je bilo plena toliko, da sta se brigadi dobro oborožili in so mnogi prišli do obleke in razne opreme.

Obe brigadi skupaj sta imeli okrog 20 ranjenih. Padli so trije iz Cankarjeve in dva iz Gubčeve brigade: iz Cankarjeve komandir čete Ivan Omerza Johan ter borca Peter Lakner in Maks Pitino, iz Gubčeve pa komandir 2. čete 2. bataljona Janez Šmuc Roman in politkomisar 1. čete 2. bataljona Jože Žagar Jug.

ŽIVELI BI, ČE VAS FAŠIZEM NE BI NAHUJSKAL NA NAS

Borci so hodili po bojišču in se čudili svojemu uspehu. Se nikoli niso videli toliko mrtvih na enem mestu. Zbirali so opremo, mnogi so se kar na bojišču preoblekli, kazali so si priborjene pištole in drugo orožje ter malenkosti, odvzete mrtvim vojakom. Toda pri mnogih se je ob pogledu na sovražnikove žrtve zganiło sočutje. Saj so vedeli, da so med pobitimi tudi očetje, ki so imeli otroke, družino... Tudi spomini Olge Vipotnik, ki je bila med bitko v zasedi na začelju kolone, se ustavljajo ob podobi pobite sovražne vojske.

»Ko je boj po vsem tistem potihnil, ko se je plegla vihra, je nastal svojevrsten mir, nekako boleč. Kolona naših borcev se je ob našem prihodu iz zasede že ravnala, pripravljena na premik. Tudi sami smo se priključili. Tovariši so se zdaj skoraj tiho pogovarjali med seboj, nič niso izgledali kot zmagovalci. Povedali so nam, da je padlo pet naših in da je nekaj ranjenih.

Ko smo se uvrstili v kolono, sem ob vrsti odšla do drugega bataljona Gubčeve, k Marjanci. Zelela sem zvedeti, kako je

z njo po tem spopadu, saj sem vedela, da je bila njena četa v najhujšem metežu, da se je bila s sovražnikom spopadla nož na nož. Marjanca je bila hudo pretresena. Že nas je izguba tovarišev potrla, ona pa je bila zdraven, ko so padli. — Kar udrlo se je iz nje... In mi je rekla: »Vidiš, naši so padli, po kaj so prišli tile k nam, kaj delajo tu, kaj iščejo na tujih tleh!« Potem me je ob koloni peljala do mesta, kjer so ležali padli Italijani. Bilo je kaj videti. Vojaki so bili položeni drug ob drugem, zraven njih radiooddajna postaja, pa odprta vreča z njihovo pošto, polno raztresenih pisem. — »Poglej jih, zdaj jih poglej, je dejala Marjanca, zdaj ko je iz njih s smrtjo odšel naphani fašizem... Ležali so, človeško razgaljeni, mrtvi, okrog njih tista pisma... Najbrž so bile v tistih pisemih besede: dragi, ljubi moj, mislimo nate... Toda najbrž ni bilo vrstice, ki bi vprašala: Kaj delate v tuji deželi, vrnite se... — Med temi padlimi so bili tudi mladi obrazi. In najhujše, kar je fašizem naredil, je bilo to, da je svojo mladino navadil divjati, zaslužnjevati... Razlika med našimi mrtvimi in njimi je bila velikanska. Mi smo se borili za

življenje, da bi življenje ostalo, da bi živeli svobodno, oni pa so padali zato, da bi sejali smrt, živeli na račun drugih, na zatiranju drugih...«

Boj pri Jelenovem žlebu je postal legenda našega narodnoosvobodilnega boja. Zgodovina ga ceni in spoštuje, ker je zmagal številčno in po orožju slabši nasprotnik. Ob uporabljeni taktiki Jelenov žleb presega do-



Spomenik zmagi Cankarjeve in Gubčeve brigade 26. marca 1943 v Jelenovem žlebu pri breznu nad številčno in po oborožitvi občutno močnejšim bataljonom italijanske divizije Macerata. Spomenik po zamisli Stojana Batiča je iz bron, visok 2 metra. Na njem so motivi iz NOB. Odkrit je bil 22. julija 1958.

mače okvire in se dokazuje kot primer veličine partizanskega bojnega duha in veščine. Zdaj, ko nam je znana večina podatkov tega enkratnega spopada, postaja bitka še toliko pomembnejša; vrednost boja se zrcali v silovitem hotenju po popolni zmagi, po popolnem uničenju sovražnika, pri čemer so partizanski bataljoni mojstrsko odločili izid spopada z obkoljevanjem in udarcem iz bližine. Odgovoriti je treba tudi na vprašanje, odkod tista izjemna srditost, zagrizenost boja, odkje so jemali borci — po vseh dotedanjih naporih in tegobah — tako veliko moč in takšno iznajdljivost. Franci Kolar, ki je skupaj z drugimi tovariši Gubčevega bataljona zavzemal strateško odločilen greben Male Bele stene, je sodil, da je bil partizanski polet plod velike izkušnosti naših borcev, plod velikega domoljubja, rezultat iznenadne priložnosti, ki se je bataljonom ponudila, da lahko sovražnika potolčejo in ga resno opozore, naj ne prihaja več v našo deželo...

NEURESNIČENI ITALIJANSKI NAČRTI

Pred koncem se ustavimo še pri neuresničenih načrtih polkovnika Siliata, ki je tistega jutra, 26. marca 1943, s petimi bataljoni napadel prazne partizanske položaje pred Ribnico. Italijani so zvedeli, da so se partizani ponoči umaknili v gozdove nad Veliko goro. Poveljnik italijanske grupacije Siliato je tedaj presodil, da se je položaj razvil natanko tako, kot si je bil pred tem jutrom želel. Vojski je ukazal nadaljevat prodiranje, upajoč, da bosta bataljona v zasedi na vrhu planote izpolnila njegova pričakovanja. Toda vse se je izteklo drugače. Njegove čete so se v gozdovih le počasi premikale. Ob 11. uri je dobil sporočilo o zagati bataljona »Macerata«. A ni odnehal. Misleč, da je Genovese na točki, ki mu jo je določil 25. marca, je z vojsko krenil proti njemu in mu ukazal, naj vztraja in čaka na pomoč. Vse dosegljive bataljone je usmeril proti točki, kjer naj bi bil Genovese. Vsi njegovi ukazi in ukrepi so tedaj temeljili na napačnih sklepih. Njegovi bataljoni so taval po gozdovih, izgubljali medsebojno povezavo in na Veliki gori je nastala dokajšnja

zmešnjava. Popoldne je Siliato zvedel od divizije »Macerata« za poraz Genovesejevega bataljona. Ustavil je operacijo in ukazal četam, naj prodirajo v smeri proti Jelenovem žlebu.

Reševati, kar se rešiti da. Zvečer je v bližino bojišča pri Jelenovem žlebu prišel bataljon 51. polka divizije »Cacciatori delle Alpi«, ki pa je prenočil kakih deset minut hoda od Male Bele stene, ker si ponoči ni upal nadaljevati marša. Sele naslednje jutro je našel prizorišče boja, ki se je odvijal dan poprej. Vsa italijanska akcija se je izjavila. Da bi kateri od bataljonov zasledoval partizansko vojsko, se polkovnik Leonardo Siliato ni niti spomnil. 28. marca je vse svoje enote z Velike gore odpoklical v Ribnico. Tudi bataljon obmejne straže, ki ga je bil dan pred usodno bitko pri Jelenovem žlebu poslal na Lenček oziroma na Ostri vrh.

Kako nemočni in besni so bili Italijani spričo katastrofe svoje elitne enote prostovoljcev iz sestave divizije »Macerata«, priča podatek, da so v povračilo že čez nekaj dni, 31. marca 1943, v Ribnici obsodili na smrt in potem ustrelili sedem naših ujetnikov — pet partizanov in dva aktivista OF — ki so jih zajeli

še med bitko v Suhj krajini, teden dni pred Jelenovim žlebom. Toda te ustrelitve niso mogle zabrisati italijanske nesreče in ranjenega ponosa. Boleče malodušje ni razjedalo samo vojakov divizije »Macerata«, ki jo je moralo poveljstvo 11. armadnega zbora 7. maja 1943 izločiti iz svoje sestave in premestiti »v bolj zdravo okolje«, temveč je razkrajalo tudi belogardistične postojanke.

PARTIZANSKA OFENZIVA JE ZNOVA UTRDILA ZAUPANJE PREBIVALSTVA

Po prihodu v siromašne vasi Lazec, Podpreska in Draga, ki so jih bili Italijani izropali in deloma uničili že avgusta 1942, so se morale štiri slovenske brigade najprej oskrbeti s hrano. Tako se morale zvečer 27. marca vsaka prispevati po en bataljon za prehrabeno akcijo po domovih potoških belogardistov na Hribu in v Retjah, od koder so 28. marca pripeljali precej živil in živine. Kljub temu pa hrane za tako številno vojsko ni moglo biti povsem dovolj. Zelo pomembno je bilo, da so si brigade vsaj nekoliko odpočile.

S 26. marcem 1943 se je končala partizanska protiofenziva,

slavna etapa narodnoosvobodilne vojne, ki se je bila začela z napadom na Suhor 26. novembra 1942. Trajala je torej natanko štiri mesece. Pravimo ji protiofenziva, ker je sprožila vrsto akcij v odgovor na veliko italijansko ofenzivo. Skupina slovenskih brigad si je v tej zgodovinski operaciji v nekaterih delih tedanje Ljubljanske pokrajine spet utrdila zaupanje prebivalstva, ki je bilo malce omajano, zadala sovražniku velike izgube, sodelovala s hrvatskimi partizani v razbremenilni akciji med Žumberkom in Karlovcem, potolkla belogardizem na bojišču in ga potisnila v defenzivo. Osvobodila je znova velik del tako imenovane Ljubljanske pokrajine in močno razvila udarno moč ter bojno sposobnost narodnoosvobodilnih brigad.

Ne gre namreč pozabiti, da so bila italijanska poveljstva po veliki italijanski ofenzivi podeliti in jeseni 1942 naravnost obsedena z idejo, da bi bilo treba aktivirati garnizije in povečati mobilnost čet na terenu. To se jim je deloma posrečilo v večjem obsegu šele v boju pred Ribniško dolino, ko so zbrali kar sedem bataljonov. Posebej so razvijali tudi manevrsko in

bojno sposobnost svoje vojske in tudi razmeroma uspešno prebrodili začasno krizo neaktivnosti. In napredovali glede izbire taktičnih celjev. Prej je prevladovala ideja o čiščenju terena in je bil osrednji cilj akcije kak določen prostor, kar se je denimo pokazalo v njihovi veliki ofenzivi leta 1942; zdaj pa so za cilj izbirali partizanske enote. Vse bolj ambiciozno je v njihovih taktičnih konceptih prevladovala misel o manevru, zlasti o smelem obkoljevanju partizanov. In v tem pogledu so postajali čedalje nevarnejši.

Brigadam bi se bilo slabo godilo, če se ne bi pravočasno oposobile za boj proti dobro pripravljenemu sovražniku. Med partizansko protiofenzivo so se po bojni sposobnosti, izredni gibljivosti in taktiki povzpele daleč nad sovražnika, pri tem pa dosegle tudi vse zastavljene politične in vojaške cilje. Italijanski poveljniki so se morali sprijazniti z dejstvom, da se njihovi načrti niso uresničili, da so njihova poveljstva precej zaostajala za partizanskimi štabi in da so bili njihovi bataljoni vse prepočasni, vojaki telesno premalo vzdržljivi in udarni, da je bitka pri Jelenovem žlebu 26. marca

1943 usodno prekrizala nekatere njihove načrte.

Lado Ambrož Novljan

UPORABLJENI VIRI IN LITERATURA:

- Lado Ambrožič Novljan: Gubčeva brigada, Knjižnica NOV in POS, Ljubljana 1972.
- Lado Ambrožič Novljan: Cankarjeva brigada, Knjižnica NOV in POS, Ljubljana 1975.
- Lado Ambrožič Novljan: Partizanska protiofenziva, Založba Borec, Ljubljana 1965.
- »Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem 1941—45«, Knjiž-

nica NOV in POS, Ljubljana 1976.

- Metod Mikuz: Pregled zgodovine NOB v Sloveniji, II. knjiga, Cankarjeva založba, Ljubljana 1961.
- Franci Strle: Tomšičeva brigada 1942—1943, rokopis, Ljubljana 1983.
- Dušan Bravničar Veljko: Boj v Jelenovem žlebu, Spomini na partizanska leta, Slovenski knjižni zavod, Ljubljana 1948.
- Matija Maležič: Zmaga po umiku, Borec 1956.
- »Čas, ki živi«, oddaja TV Ljubljana, marec 1977.
- »Nedeljska reportaža«, Radio Ljubljana, 26. marec 1978.



Nasproti spomeniku zmage so bile 4. julija 1979 vzidane tri spominske plošče padlim borcem Cankarjeve in Gubčeve brigade. Na srednji je posvetilo: Rdeča kri napaja korenine smrekovih dreves. Na levi plošči so imena narodnega heroja Ivana Omerze Johana, Petra Lakmerja in Maksa Pitina iz Cankarjeve brigade, na desni pa Janeza Šmulca Romana in Josipa Žagarja Juga iz Gubčeve.

Boj v Jelenovem žlebu

*Pomlad tu slutnja je, ne še pomlad;
vejevje golo stezajo drevesa,
jutranja megla, hlad. Drhte telesa
in škriplje sneg zamrznjenih zaplat.*

*Hej, Cankarji! Je smelost vam pošla?
Hej, Gubčevci! Kam šel je vaš polet?
Po Rudeževi poti borci dveh brigad
gredo.*

*Oči so polne sna.
Kdaj smo nazadnje spali, jedli?
Kdaj?
Čemu nihče ne ukaže:*

Stoj! Počitek?

*Le uro dremeža, le uro, kak užitek!
Saj smo ljudje! Saj nismo iz lesa ...
Pri Ribnici so videli, kaj smo!
Sovražnik, trikrat jačji, je odbit,
pobegnil je za varne zide skrit!
Počitka le, pa bomo kakor prej.
Ukaz veli:*

Naprej! Naprej!

*Skoz meglo se je sončni svit prebil.
Ledeno biserje se zaiskri.
Hej, fantje! Dan!
Sen utrne se z oči.
Nekdo raztegne meh.
Pesem vzkipi.
Potlej zamre.
Utrujenost je v srcu, v nogah in v očeh ...
Kaj veš, kje smo?
Jelenov žleb je tu.
Ha, pravi žleb!*

S čela kolone začuje se ukaz:

Stoj! Počitek!

Hvala bogu!

*Ob poti pade vsak tja, kjer je stal,
in dremez vse ovije.*

Vse?

Ne vse!

*Šaranović, vsem borcem oče, brat,
bedi nad snom utrujenih brigad.*

Skrbnó odreja straže in zasede.

Težko mu je kot borcem.

Ne, še teže.

Zaupanja nikoli ne izda!

Zaupanje čvrsto ga z borci veže.

Hej, kaj je to?

Je komu mitraljez

v predhodnici se sprožil nehote?

Lahi niso,

saj še za dne ne upajo si v gozd.

Da, Lahi so!

Zvito nas kanijo zajeti v past,

češ:

utrujene in lačne,

v orožju slabše in v ljudeh, brigade

*v past nam padejo kot zrelo sadje — nam
pod strel.*

A ne vedo, kdor za prostost bori se,

v spopadu dvakrat, trikrat pomnoži se!

Šaranović veli:

Cankarji, k cesti!

*Drugi Gubčev bataljon zasesti mora
vzpetino tam pred Lahi!*

*In še
zasedo močno na ribniško tja stran!*

*In borci vsi, kot eden, hite izpolnjevati
povelja.*

Odkod jim moč?

*Le hitro, hitro, hitro vrh zasest!
Kdor vrh zasede, temu zmaga pade!
Požene s četo Roman se in Jug.
In vrh v rokah je Gubčeve brigade!
Boj vname se okrog zagrizen, vroč.
Skalina vsaka — bunker,
štor vsak — je ščit.*

*Gozd svojim dober, tujcem vrag.
Zakrije borca,
krogle zadrži skalina siva.
Učinek bombe trikrat pomnoži,
kjer Lahe skriva.
Ko da so z borci zemlja, kamen, les,
ko da jih v eno veže vez.*

*Hrope, rjove Lah, zemlje lačen umira,
beži od groze slep. A kam?
V prepad.
Pogolten ta, brez dna
zapored jih požira,
kar krogla, bomba, kamen jih zgreši.*

*Poldan je vroč. Se daleč do večera.
Sovražnik je razbit, pobit.
Skozi vrzel med partizani utira
si Lahov nekaj pot,
poraz glasiti.
Poraz, dotlej neznan
in moč brigad!*

*V Jelenovem je žlebu boj končan.
Nad mrtvo se stotnijo zemlje lačnih
spreleta in zateglo kraka uran.*

*A tam sred gozda v skalnatem zavetju
poslavljaajo se borci dveh brigad
od petih, ki bodo tam
na veke sanjali, da bo pomlad.
Od Maksa, Romana,
od Petra, Johana in Juga,
ki bodo stražili Jelenov žleb,
na veke čuvali ta gozd, te skale, jase
in z vetrom le hodili po poteh,
kjer sta brigadi slavni se borili
v velikih, davnih, davnih dneh.*

Vida Brest

Ogenjca

Spodnje obeležje spominja na tragedijo v partizanski bolnišnici »Ogenjca«, 20 minut hoje od Jelenovega žleba. Zaradi nevarnosti, da bo baraka izdana, so 14 težkih ranjencev skrili v bližnjo kraško jamo. Ko je izdajalec pripeljal Italijane tudi v to jamo, je bolničarka Mimica Čepon že postrelila ranjence in sebe. Tako so se bili dogovorili. Tri še žive ranjence so Italijani po ozdravitvi obsodili na dosmrtno ječo. Po kapitulaciji Italije pa so vsi trije spet odšli v partizane. Eden od njih je junija 1944 med njimi spoznal izdajalca vrinjenca Ernesta Senčarja, ki ga je vojaško sodišče zaradi izdaje kmalu obsodilo na smrt z ustrelitvijo.

V skale, kjer je stala »Ogenjca«, so vklesana imena žrtev izdaje in spominsko besedilo. Posmrtni ostanki Mimice Čepon ležijo pod skalo z njenim imenom. Napise na teh skalah so 31. 7. 1977 odkrili preživelj borci Vinko Smolnikar, Ivan Mulac in Ivan Snoj. In sicer bolničarki Mimici Čepon ter borcem Gregorju Gorniku, Ernestu Jelenčiču, Josipu Kosu, Vinku Kraševcu, Francu Kužniku, Janezu Nučiču, Trudnu, Cirilu Vidmariju Vinku, Jožetu Zajcu, Dušanu Zgoncu in trem neznanim partizanom. Na vrhnji skali sta vklesana Prešernova stiha: *Manj strašna noč je v črne zemlje krili, kot so pod svetlim soncem sužnji dnovi*. Tu je postavljena tudi brunarica, kjer je več slik tragedije borcev, ki so se pokončali v bolnišnici.

Spomenik »Ogenjca«.



Spominska obležja na območju krajevne organizacije Zveze borcev Ribnica

Spomenik osvoboditve pred ribniškim gradom, delo kiparja Janeza Boljke, predstavlja očeta s puško v roki, ki brani družino. V gradu je bila po kapitulaciji Italije partizanska bolnišnica, kjer se je zdravilo okrog 80 ranjencev pa tudi tifusarji. V njej je delalo 15 zdravnikov in 21 drugih bolniških delavk in delavcev. V popravljenih ostankih gradu so zdaj zbirka ribniške suhe robe, oddelek NOB ter prostori za občasne umetniške in druge razstave.

Spomenik »Preplah« pred staro občino v Ribnici predstavlja mater z detetom v času sovražnikovega napada. Odkrili so ga 1947. leta v počastitev Dneva žena in protifašističnega delovanja žensk v ribniški občini med NOB.

Spomenik padlim borcem in žrtvam fašističnega nasilja pri vojašnicah v Ribnici je postavila krajevna organizacija ZB Ribnica po zamisli Janka Hrena. Odkrili so ga 1. 1949. V grobišču pod spomenikom počivajo 4 znani in 29 neznanih borcev partizanov, ki so padli v bojih za Ribnico in v njeni okolici. Ribnico je osvobodila 10. (ljubljska) brigada 5. maja 1945 zjutraj.

Spomenik talcem v Ulici talcev v Ribnici je bil zgrajen po naročilu OO ZZB NOV Ribnica po načrtu gradbenega tehnika Janka Hrena. Posvečen je žrtvam fašističnega nasilja med NOB, saj so tu v letih 1942—1944 ustrelili 11 talcev iz Ribnice in okolice, na pragu rojstne hiše v Ribnici pa še dva.

Spomenik padlim iz Gorenje vasi-Lepovče.

Spomenik vstaje in revolucije pred blagovnico Mercator v Ribnici je posvečen vstaji, Ribniški četi in 900-letnici Ribnice. Izdelal ga je kipar Aladar Zahariaš v delovni organizaciji RIKO v Ribnici. Odkrili so ga na dan občinskega praznika 26. marca 1982 (dan zmage Cankarjeve in Gubčeve brigade v Jelenovem žlebu). Odkrila ga je skupina učencev vseh osnovnih šol ribniške občine. Šolarji so sprejeli spomenik v varstvo.

Spomenik padlim borcem in žrtvam fašističnega terorja v Sušljah pred šolo je posvečen padlim borcem in žrtvam iz vasi Zapotok, Sušlje, Vinice, Gorenji Lazi, Zlebič, Slatnik in Dolenji Lazi.

Spomenik »Kurirček« v Šolski ulici 2 v Ribnici pred osnovno šolo so odkrili ob 85-letnici Tita in 40-letnici ustanovitve KPS na Čebinah. Odkrili so ga ob sprejemanju Kurirčkove pošte dne 29. aprila 1977 na zelenici pred osnovno šolo. ZZB NOV Ribnica ga je posvetila ribniškim pionirjem. Spomenik je iz hrastovega debla, ki ga je podaril Tone Kozlevčar, častni občan Ribnice, izdelal pa samouk Peter Jovanovič. Odkril ga je tedanji predsednik ZZB NOV v Ribnici Stane Nosan.

Spomenik v Jelenovem žlebu. Glej sliko na str. 32.

Spominsko obeležje v Domu TVD Partizan v Ribnici padlim telovadcem Sokola partizanom 1941 do 1945. Žrtev fašističnega terorja, talcev, umrlih v internacijah, bivših članov in članic ribniškega Sokola, je 31. Padlo pa jih je 50.

Spominska plošča padlim učencem meščanske šole. V veži bivše meščanske šole je pritrjena lesena plošča v žgani tehniki, posvečena 35 v NOB padlim učencem te šole, delo bivšega ravnatelja Janka Trošta. Med njimi je tudi ime narodne junakinje Majde Šilc. Ploščo so odkrili ob zaključku šolskega leta 1957/58.

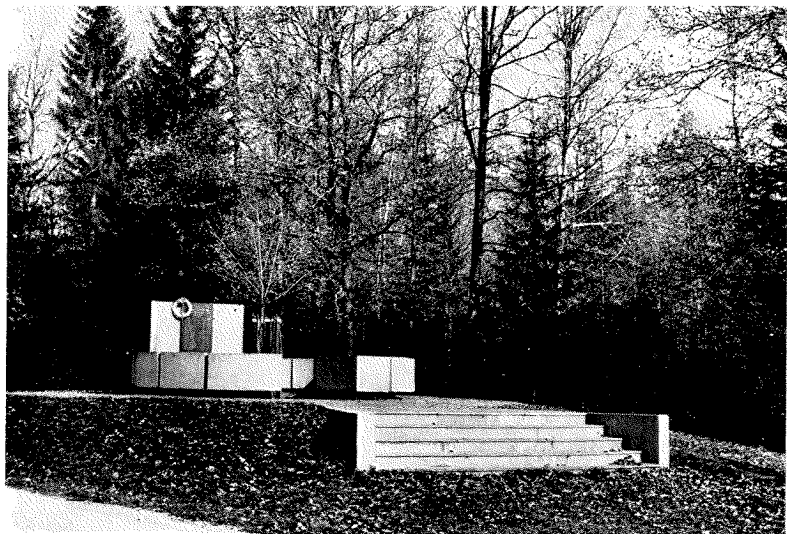
Spominska plošča na rojstni hiši Jožeta Petka (hiša je bila porušena, plošča se nahaja v muzeju). Petek je bil gradbeni tehnik, ki je rad rezbaril, slikal in fotografiral. Kot udeleženec pohoda XIV. divizije na Štajersko je prizore s tega pohoda načrtno fotografiral. Njegov album »S Štirinajsto« pa ne zajema niti četrtnine posnetkov s tega pohoda. Album je Petek zasnoval že na razstavah svojih fotografij jeseni 1944 v Gornjem gradu in na Ljubnem. Na pohodu je hudo ozebel. Ko se je za silo pozdravil, je bil poklican v propagandni odsek pri štabu IV. operativne cone. Padel je 3. januarja 1945 s tovariši, ki so jih Nemci po izdaji obkolili v pastirski koči visoko nad Lučami v Gornji Savinjski dolini. Razvite filme so mrtve mu vzeli Nemci.

Spominska plošča Antonu Majniku v Ribnici na Peterlinovi hiši, kjer je padel. S Primorske se je umaknil kot aktiven pripadnik narodnorevolucionarne protifašistične organizacije TIGR (Trst-Istra-Gorica-Reka). V Ribnici ni bil le učitelj, marveč tudi zborovodja in kapelnik šolske godbe na pihala. Skupaj z Jožetom Zalarjem sta že pred okupacijo zbrala za cel bunker orožja. Pred Italijani se je Majnik umaknil z Danilom Ze-

lenom in Ferdom Kravanjo (bila sta prav tako pripadnika TIGRA) v hribe nad Ribnico. Po izdaji so Italijani Majnika vklenili, Zelen je padel, Kravanja bil ranjen. Čeprav vklenjen, se je Majnik rešil in se po Jožetu Zalarju povezal z Jožetom Seškom, sekretarjem okrožnega komiteja KPS za Kočevsko. Ribniško partizansko četo, ki se je kmalu nato ustanovila, je Majnik oborožil z zbranim orožjem. Potem je Majnik opravljal razne partizanske naloge. Po sestanku 21. novembra 1943 zvečer v Ribnici je padel, zadet od domobranske krogle.

Spominska plošča Jožetu Sešku, narodnemu heroju. V obliki reliefne plastike je bila odkrita 26.

marca 1958 v Ribnici na hiši št. 32 v ulici, ki se imenuje po njem. Šeško je maturiral na kočevski gimnaziji 1927, slavistiko končal v Ljubljani štiri leta kasneje. V Partiji je bil že od 1928, prvi sekretar dec. 1928 ustanovljene celice v Kočevju. Po treh mesecih poučevanja na mariborski gimnaziji bil odpuščen zavoljo »komunistične propagande« ter obsojen na 6 mesecev strogega zaporu in na tri leta izgube državljskih pravic. 1938 pobudnik ustanovitve partijske celice v Ribnici in še drugih celic ter voditelj narodnoobrambnega protifašističnega gibanja na Kočevskem. Interniran v Bileci, nato konfiniran v Ivanjici. Po ustanovitvi OF v Kočevju kot sekretar okrožnega komiteja



Spomenik 16 padlim iz Gorenje vasi pri Ribnici. Fotografiral Zoran Vogrinčič januarja 1983.

KPS za Kočevsko v ilegali. Organizator ustanovitve Ribniške partizanske čete 13. julija 1941. Po sestanku okrožnega komiteja v Konca vasi 27. aprila 1942 je bil bunker, kjer je bival, izdan. Italijani so ga razbili s krampi ter Seška in tovariše zvezali in strahovito pretepli. Italijansko vojaško sodišče jih je vse tri obsodilo, Jožeta Seška na smrt. Ustrelili so ga 11. maja v Ljubljani na strelišču ob Dolenjski cesti,

Spominsko znamenje partizanskim prehodom v Žlebiču.

Spominsko obeležje na Žukovem, kjer so nemški okupatorji 3. novembra 1943 pobili skupino 10 partizanov in partizanko Tjašo, voditeljico te skupine.

Spominska plošča v Jelenovem žlebu.

Glej sliko na str. 36.

Spominska plošča v Jelenovem žlebu (nad breznom) na grobu Josipa Zagarja Juga.

Glej sliko na str. 25.

Spomenik pri Stirni.

Glej sliko na str. 13.

Spominska plošča na tovarni »Sukna« v Jurjevici. Posvečena je spominu na 10 padlih borcev in 16 žrtev fašističnega terorja iz vasi Breže, Kot in Jurjevica.

Spominska plošča devet padlim gasilcem na Gasilskem domu v Bukovici.



Spomenik ustreljenim talcem v Ribnici.

Spominska plošča 13 padlim borcem oz. žrtvam fašističnega terorja na osnovni šoli na Velikih Poljanah.

Okrožni bunker KPS na Veliki gori.

Spominsko obeležje na kraju, kjer je taborila četa Notranjskega odreda.

Spominska plošča 20 padlim borcem oz. žrtvam fašističnega nasilja iz vasi Dolenji Lazi, Breg, Zapuše, Podstene-Dolenji Lazi.

Grobišče vseh padlih za svobodo v bojih za Ribnico na pokopališču v Hrovači. Tu je pokopanih 12

znanih in 30 neznanih borcev. Med njimi tudi učitelj Anton Majnik in Mato Smuk, ki je nenadoma umrl 1. januarja 1951.

Doprski kip narodne junakinje Majde Šilc. Kip je pred Vzgojno varstvenim domom, ki se imenuje po narodni junakinji Majdi Šilc. Majda, deklet z Gore, je bila borka, ki je spesnila himno Vstani mladina. Bila je zgled hrabrosti in požrtvovalnosti.

Doprski kip narodnega heroja Mirka Bračiča pred kasarno v Ribnici.

ZZB NOV Ribnica



Celade padlih Italijanov v Jelenovem žlebu 26. marca 1943. Fotografiral udeleženelec boja Stane Škrlić poleti 1958.

DOSLEJ IZŠLO V ZBIRKI:

1. Zgodovinska noč na Čebinah.
2. Spomenik Pohorskemu bataljonu.
3. Spominski dom na Knežcu (tudi v hrvaščini).
4. Konferenca KPS v Šmiglovi zidnici.
5. Rog, središče slovenskega narodnoosvobodilnega boja (1978, 2. izd. 1981).
6. Zbor odposlancev slovenskega naroda v Kočevju.
7. Trebče pri Podsredi.
8. Prlekija v boju za svobodo.
9. Kozjak.
10. Urh.
11. Joštov mlin.
12. Ustanovitev komunistične stranke v Sloveniji 11. aprila 1920.
13. Spopad na Zaloški cesti 24. aprila 1920.
14. Tiskarna Podmornica.
15. Prekomorci v narodnoosvobodilni vojni.
16. Cerkno.
17. Bazovica.
18. Stari pisker.
- 19.—20. Zgodovinska vloga OF.
21. Stranice pri Frankolovem.
22. Crnomelj in okolica v osvobodilni vojni in revoluciji.
23. Rašica, prva slovenska požgana vas.
24. Pionirski odred Ratitovec.
25. Drugi tržaški proces (Pino Tomažič in soborci).
26. Dražgoška bitka.
27. Okrogelska jama.
28. Konferenca KPS na Cinku.
29. Ptuj in okolica v osvobodilnem boju.
30. Gramozna jama.
31. Udin boršt.
32. Slovenski španski borci
33. Jelenov žleb.

Uredniški odbor: Franček Brglez (Komunist), Albreht Jakopič Kajtimir (predsednik sveta za razvijanje revolucionarnih tradicij in spomeniško varstvo pri predsedstvu RK SZDL), dr. Ivan Komelj (Zavod SRS za varstvo naravne in kulturne dediščine), Janko Liška (odgovorni urednik).

Oblikovalec: Miran Stopar.

Tehnični urednik: Jože Boncelj
Izdala ČZDO Komunist, TOZD Komunist Ljubljana.

Založila ČZDO Komunist, TOZD Komunist Ljubljana, Zarnikova 3.

Za založbo: Janez Korošec in Marjan Kunej.

Natisnila tiskarna Tone Tomšič, Ljubljana, marca 1983.

Naklada: 5.500 izvodov.

